

Розділ IV. ПЕДАГОГІКА

УДК 378:005.6

П.П. Скляр, д-р психол. наук, професор

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ, Україна

ПРОБЛЕМИ ЯКОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто проблеми якості національної вищої освіти з огляду на сучасну міжнародну практику та актуальні вимоги реформ вітчизняної освіти.

Ключові слова: освіта, проблеми вищої освіти, якість освіти.

Рассмотрены проблемы качества национального высшего образования, учитывая современную международную практику и актуальные требования реформ отечественного образования.

Ключевые слова: образование, проблемы высшего образования, качество образования.

The article deals with the problems of the national higher education in the perspective of the current international practice and relevant requirements of national education reforms.

Key words: education, problems of higher education, quality of education.

Постановка проблеми. У 1995 р. ЮНЕСКО, на виконання рішень своєї Генеральної конференції, був розроблений Програмний документ під назвою «Реформа і розвиток вищої освіти» [7], в якому в синтетичній тезовій формі викладалися світові тенденції та завдання розвитку вищої освіти на рубежі століть. У вступі до Документа серед «основних завдань вищої освіти в мінливому світі» виділені три головних напрямки, у тому числі: відповідність вимогам сучасності, інтернаціоналізація та якість, що визначається як «багатостороння концепція, що охоплює всі основні функції і види діяльності стосовно вищої освіти».

З 151 пункту, що містяться в Програмному документі положення, безпосередньо якості освіти присвячені 18. У них, зокрема, дається така розгорнута інтерпретація концепції якості: «Якість вищої освіти є поняттям, що характеризується численними аспектами і значною мірою залежних від контекстуальних меж цієї системи, інституційних завдань або умов і норм у цій дисципліні». Поняття «якість» охоплює всі основні функції та напрямки діяльності у галузі вищої освіти: якість викладання, підготовки і досліджень, що означає якість відповідного персоналу та якість навчання як результат викладання та досліджень [7, с. 35-36].

Метою публікації є висвітлення деяких проблем якості вищої освіти в Україні з огляду на сучасну міжнародну практику та актуальні вимоги реформ вітчизняної освіти.

Теоретичний аналіз проблеми. Згідно з Документом ЮНЕСКО є три аспекти освітньої діяльності, які найбільш істотно впливають на якість вищої освіти. По-перше, якість персоналу, що гарантується високою академічною кваліфікацією викладачів і наукових співробітників ВНЗ, і якість освітніх програм, що забезпечується поєднанням викладання та досліджень, їх відповідністю суспільному попиту. По-друге, якість підготовки студентів, яка в умовах, коли масова вища освіта стала реальністю, може бути досягнуто тільки завдяки диверсифікації освітніх програм, подолання багатопланового розриву, існуючого між середньою і вищою освітою, і підвищення ролі механізмів навчально-професійної орієнтації та мотивації молоді. І, нарешті, по-третє, якість інфраструктури і «фізичного навчального середовища» вищих навчальних закладів, що охоплює «всю сукупність умов» їх функціонування, включаючи комп'ютерні мережі та

сучасні бібліотеки, що може бути забезпечено за рахунок адекватного фінансування, можливого тільки при збереженні державного підходу до вищої освіти як загальнонаціонального пріоритету [2, с. 36-38].

Якість підготовки майбутнього фахівця залежить від багатьох чинників, серед яких чи не головне місце посідають соціально-психологічні процеси, які супроводжують конкретну сучасну перебудову, що здійснюється вітчизняною вищою школою, та породжують специфічні феномени при введенні інновацій. Однак, на нашу думку, психологічний аналіз цього аспекту здійснюється (і враховується) недостатньо. І це є однією з причин того, що ефективність перетворень ще не забезпечує бажаного результату [8].

Сучасна суспільна практика потребує духовного відродження, зростання самостійності і самосвідомості особистості, її творчої активності. А цього можна досягти тільки за умов переходу до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що й знайшло відображення у Національній доктрині розвитку освіти [5]. Велике значення в реалізації такої перебудови має прилучення українського освітнього простору до «Європи знань».

Виконуючи відповідні домовленості, наша країна бере на себе обов'язок забезпечити світову якість випускника ВНЗ і задля цієї мети координувати свою освітню політику із загальноєвропейською, сприяти міжінститутському співробітництву тощо. На практиці це означає не тільки організаційну перебудову вітчизняної системи вищої освіти в цілому, а й імплементацію європейських гуманістичних принципів її побудови та гуманітарного наповнення її змісту. Ці принципи знайшли широке відображення та подальше розроблення в теоретичних і практичних пошуках українських учених, зокрема С. Максименка, І. Беха, Г. Балла, Н. Коломінського, М. Боришевського, Л. Карамушки, В. Рибалки, О. Бондаренко, П. Перепелиці.

Приєднання України до організацій-суб'єктів Болонського процесу не вирішило проблем щодо фактичної несформованості національної концепції та системи гарантування якості вищої освіти, це проявляється в наступному:

- не визначено баланс між кількісними й якісними показниками вищої школи та її ресурсами (кадровими, фінансовими, інформаційними, дослідницькими, матеріально-технічними, іншими) і результатами;
- не сформовано показники та критерії якісної вищої освіти, селекція її здобувачів і закладів не відбувається за ознаками якості;
- сукупність заходів із забезпечення якості вищої освіти ще не становить цілісної системи, у якій головними труднощами вбачаються: організація і проведення моніторингу й оцінювання результатів діяльності вищих навчальних закладів; здійснення системних і дієвих заходів з підвищення якості вищої школи.

Серед стримуючих чинників піднесення якості вищої школи сьогодні вочевидь виокремилися такі:

- відсутність національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з європейською;
- застарілість законодавства про вищу освіту;
- відсутність законодавства про освіту дорослих (неформальну й неофіційну освіту) як невід'ємну складову безперервної освіти;
- недостатня розробленість національної системи кваліфікацій на основі компетентнісного і кредитного підходів, сумісної з європейськими кваліфікаційними межами для Європейського простору вищої освіти та для навчання впродовж життя;

– повільність сприйняття методології гуманістичного особистісно орієнтованого навчального процесу, що впливає на досягнення потрібного освітнього результату.

Треба відзначити, що єднальним ланцюжком усіх пошуків, про які йшлося вище, є завдання всебічного сприяння забезпеченню найвищої якості підготовки фахівця з вищою освітою. Однак саме тут виникає чи не найболючіша проблема. Невизначеність щодо того, якими ці властивості повинні бути, призводить до суто психологічних явищ: запровадження новачій, спрямованих на підвищення якості підготовки фахівця шляхом інноваційно-гуманістичних перебудов, гальмується, отже, віддача від них незначна.

Предметом спеціального вивчення має стати саме визначення того, якими якостями має володіти фахівець з вищою освітою. Не ставлячи за мету вдаватися до аналізу саме цієї проблеми, вважаємо за доцільне наголосити (погоджуючись з висновками львівських науковців Т. Бубелою, Т. Бойко, П. Столяруком [1]), що, як і в оцінюванні якості товару, так і в оцінюванні „продукції ВНЗ», спостерігається наступне. По-перше, невідповідність трактування поняття якості, що використовується на рівні вимог до випускника, зі справді науковими поняттями про якість, як їх не назви – чи освітньо-кваліфікаційною характеристикою, чи „стандартом компетентності», чи ще якомсь.

Поняття якості освіти та критерії якості мають бути зафіксовані в Державному стандарті освіти. Цей стандарт має, з одного боку, максимально широко описувати властивості того, що бажано отримати, а з іншого – повинен бути придатним для того, щоб перевіряти або підтверджувати відповідність цих властивостей. Характеристик має бути досить багато, щоб можна було давати справді об'єктивну оцінку. Однак велика кількість характеристик ускладнює процес встановлення відповідності. Водночас не всі характеристики, що мають вирішальне значення при оцінюванні властивостей (перш за все, не ті, що дають відповіді на запитання, що знає чи вміє випускник, а ті, наприклад, що характеризують творчі, організаційні, комунікативні і т. д. особистісні особливості) фахівця, можуть бути визначені достеменно й об'єктивно.

Крім того, різні характеристики, що в сукупності дають можливість робити висновки щодо якості, часто суперечать одна одній. Знаючи суперечливу природу якості, інженери при намаганні поліпшити окремі характеристики технічних виробів, дбають, як правило, про те, щоб не погіршити інші, взаємопов'язані з ними.

Така „відпрацьована» схема переноситься і на підготовку майбутнього фахівця. З одного боку, пересічний громадянин переконаний, що нинішня вітчизняна вища школа – одна з найкращих (і вони мають рацію, бо не всі країни можуть пишатися 98-відсотковим індексом освіченості своїх громадян, одним з найперших у світі комп'ютерів, суцільнозварними мостами, «Морським стартом» тощо). З іншого боку, випускники наших ВНЗ не повною мірою залучені до використання новітніх технологій. Існує і ще один феномен – його описав Х. Ортега-і-Гассет. Він назвав сучасних учених «надто дивною кастою», яка, завдяки відкриттю нових явищ, відчуває власну потугу та впевненість у собі, а фактично дуже добре «знає» лише свій крихітний куточок Всесвіту, але зовсім нічого не знає про все інше [11, с. 8]. Підтвердженням цього може слугувати аналіз «Нормативного забезпечення системи якості ВНЗ» [3; 6] та освітньо-кваліфікаційних характеристик, наприклад, інженерних спеціальностей, де вимоги до творчих, комунікативних та інших характеристик обов'язково зазначаються. Однак надійних механізмів контролю за ними не пропонується.

Це підводить до висновку, що до традиційних труднощів, які супроводжують інновації в організаціях у цілому [10, с. 345-362] та їх різновиди в навчальних закладах [4, с. 32-33], вже на організаційному рівні додаються суто специфічні, притаманні нашій системі освіти.

До того ж значна частина викладачів гуманітарних дисциплін не завжди переймається проблемою мотивації навчання – доказами необхідності цих знань у професійній роботі майбутнього фахівця, диференціацією змісту того, що викладається, від того, для кого викладається.

Ще одним складним соціально-психологічним чинником вивчення перспектив та кроків, спрямованих на ранжування ВНЗ на групи з виокремленням «ешелонів», є визначення відповідних завдань на кожний рівень підготовки випускників. Також не аналізується запропонований «критерій»: який шлях обирають талановиті випускники шкіл, що зарекомендували себе на олімпіадах та наукових змаганнях.

На психологічну проблему сприйняття невідповідності одержаного рівня фаху та рівня кваліфікації, наукового ступеня та звання вітчизняних фахівців і вчених, отриманих у доєвроінтеграційні часи (які за вимогами значно вищі, аніж прийняті у Європі) також звертають увагу у вищій школі і розглядають її як чинник, що може також гальмувати процес перебудови [9, с. 146].

У сучасному мінливому світі вища школа, яка перебуває у процесі інтенсивних перетворень, що відбуваються, є одночасно й об'єктом, і суб'єктом. Збереження, а по можливості і зміцнення суб'єктності вищої освіти виступає базовим концептуальним принципом не тільки реформ національних систем освіти, але і широкомасштабних інтеграційних процесів, що розгортаються в регіоні Європи, про що і свідчать документи, що характеризують цілі та завдання європейських реформ освіти на сучасному етапі: в результаті їх здійснення повинна зрости суб'єктна (тобто дієво-самостійна, активна) роль вищої освіти в цілому, роль кожного вищого навчального закладу, викладачів і студентів як активних і відповідальних учасників процесу змін. Разом з тим зміни необхідні і в державній політиці, і в інституційних відносинах: адекватне фінансування, розширення автономії ВНЗ, демократизація вищої освіти в цілому.

Отже, лише незначна частка проблем, про яку ми згадали, дозволяє зробити такий **висновок**. Для забезпечення ефективності процесів гуманізації важливо враховувати не тільки загальне прагнення до інтеграційних процесів, а й конкретні міркування про них всіх суб'єктів, залучених до освітнього процесу, у тому числі й думку викладацького складу. Недостатнє врахування цих психологічних чинників тими, хто такі перетворення ініціює, може призвести до того, що на рівні виконавців замість реальних кроків до гуманістично-інноваційної освіти нам запропонують поїздити на відрихтованих і підфарбованих освітніх «Жигулях», які ще витримають кілька років експлуатації.

Список використаних джерел

1. Бубела Т. Що ж таке якість товару? / Т. Бубела, Т. Бойко, П. Столярук // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2005. – № 4 (35). – С. 51-54.
2. Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою : тези виступу міністра на засіданні Спілки ректорів України 15 травня 2009 р. / І. Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. (№ 19-20).

3. Вознесенская Е. Д. Социальная мобильность и образовательные траектории молодёжи со средним образованием / Е. Д. Вознесенская, Г. А. Чередниченко // Образование и наука в процессе реформ: Социологический анализ / Д. П. Константиновский, Л. П. Веревкина. – М. : ЦСП, 2003. – С. 55-82.
4. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія] / Л. М. Карамушка. – К. : Ніка-Центр, 2000. – 332 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 3 квітня 2002 року № 347/2002.
6. Нормативне забезпечення системи якості ВНЗ / Л. Віткін, С. Лаптев, Г. Хімічева, Ю. Жарков // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2003. – № 4 (23). – С. 57-65.
7. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. – Париж : ЮНЕСКО, 1995.
8. Скляр П. П. Гуманізація освіти у життєвих перспективах майбутніх інженерів : [монографія] / П. П. Скляр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 288 с.
9. Слащов В. А. Психологічні проблеми реалізації Болонського процесу в Україні / В. А. Слащов, О. В. Додонова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля. – 2004. – № 3 (8). – С. 144-146.
10. Фролов С. С. Социология организаций : ученик / С. С. Фролов. – М. : Гардарики, 2001. – С. 345-362.
11. Чурсин Е. Н. Информационная культура в общеобразовательной деятельности высшей школы. Вопросы методологии / Е. Н. Чурсин // Научно-техническая информация. Серия 1. Организация и методика информационной работы. – 2003. – № 4. – С. 1-14.

УДК 37.02:373.3.091.12.011.3-051

С.І. Стрілець, д-р пед. наук, доцент

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розглянуто понятійний апарат і окремі теоретичні обґрунтування інноваційних процесів у вищій освіті. Базовою є дефініція «інновація» та пов'язані з нею поняття, що забезпечують спрямованість освітнього процесу на оперативне використання новітніх досягнень у науці та педагогічній практиці. Підкреслено, що розвиток інноваційної культури викладачів і студентів є одним із найважливіших завдань впровадження інновацій в освітній простір.

Ключові слова: підготовка вчителів початкової школи, інновація, інноваційні технології, професіоналізм, компетенції.

Рассмотрен понятийный аппарат и отдельные теоретические обоснования инновационных процессов в высшем образовании. Базовой является дефиниция «инновация» и связанные с ней понятия, обеспечивающие направленность образовательного процесса на оперативное использование новейших достижений в науке и педагогической практике. Подчеркнуто, что развитие инновационной культуры преподавателей и студентов – одна из важнейших задач внедрения инноваций в образовательное пространство.

Ключевые слова: подготовка учителей начальной школы, инновация, инновационные технологии, профессионализм, компетенции.

The article considers conceptual apparatus and some theoretical substantiation of innovative processes in higher school. The author regards the definition "innovation" as a main one and states that the notions connected with it provide educational process directionality to strategical usage of the newest achievements in